

SOSYAL BİLGİLER YEDİNCİ SINIF DERS KİTABINDA ÇOKLU MODSAL BETİMLEME KULLANIMININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE USE OF MULTIMODAL DESCRIPTION IN SOCIAL STUDIES SEVENTH GRADE TEXTBOOK

Ahmet ÇOPUR¹

Başvuru Tarihi: 14.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 26.10.2024 DOI: 10.21764/maeuefd.1483779

Özet: Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında yer alan modsal betimlemeleri inceleme amacıyla olan araştırmanın verileri nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi ile toplanmış olup elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırmada, yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında modsal betimleme türlerinden en fazla resim ile fotoğraf kullanıldığı, metin ve görseller arasındaki bağlantının iyi düzeyde kurulduğu tespit edilmesi kitabın güçlü yönleri olarak değerlendirilmiştir. Ancak, betimlemelerin çoğunun örtük veya belirsiz olması, çoklu modsal betimlemelere az yer verilmesi ve alt modlar arasındaki bağlantının yetersiz olması ders kitabının geliştirilmesi gereken yönler olarak öne çıkmıştır. Bu sonuçlara dayalı olarak çalışmada; grafik ve tarih şeridi gibi modsal betimlemelere ders kitaplarında daha fazla yer verilmesi, modların anlaşılır tarzda açık olarak tasarlanması, aday ders kitapları belirlenirken kullanılan modların metin içerik bağlantısının yeterli düzeyde kurulması ölçütü getirilmesi ve çoklu modlar arası bağlantının iyi düzeyde kurulmasına özen gösterilmesi şeklinde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Ders kitabı, çoklu mod, modsal betimleme, sosyal bilgiler*

Abstract: The data of the study, which aims to examine the modal descriptions in the seventh grade social studies textbook, were collected by document analysis, which is one of the qualitative research types, and the data obtained were examined by content analysis. As a result of the research; In the seventh grade social studies textbook, it has been determined that pictures and photographs are used the most of the modal description types, a significant part of the modal descriptions in the textbook are implicit or ambiguous in terms of descriptive features, the text-content connection of most of the modal descriptions is well established, and the connection between the sub-modes that make up the multiple modes is insufficient, as well as a small number of multimodal descriptions. Based on these results; Suggestions were made such as giving more space to modal descriptions such as graphics and date strips in textbooks, designing the modes clearly in an understandable style, setting the criterion for establishing the text-content connection of the modes used in determining the candidate textbooks at an adequate level, and paying attention to the good connection between multiple modes.

Keywords: *Modal description, multimode, social studies, textbook*

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, ahmetcopur@balikesir.edu.tr, ORCID: 000-0003-3837-7260

Giriş

Hem eğitimin sürecinde hem de başta ders kitapları olmak üzere yazılı ve görsel materyaller içerisinde kullanılan ve birtakım durumları açıklamak, konuyla ilgili terim ve kavramları somutlaştırmak ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için onları temsil eden görseller modsal betimleme olarak adlandırılırlar (Airey & Linder, 2006, s. 27). Tanımından da anlaşılacağı üzere modsal betimleme olarak kullanılan görseller, sadece ilgili durumu açıklamak için değil, anlamı somutlaştırıp öğrenmenin kalıcı hale gelmesinde de işe yaramaktadır. Ainsworth (2006) ve Günel & Yeşildağ (2016) bilimsel kavram ve metotların öğretiminde modsal betimlemelerin önemine vurgu yaparken, birden fazla modsal betimlemelerle bağlanmış olmasının öğrenmeyi kolaylaştıracağını söyleyip, yalnızca bir çeşit gösterimle yapılanlarda ise öğrenmenin daha zayıf kalacağına işaret etmektedir. Bu nedenle tablo, grafik, şekil, resim, harita, infografik gibi modların kullanımı, bir taraftan anlamı kuvvetlendirebileceği gibi diğer taraftan da daha az yazı kullanarak metinlere bir sınırlama da getirilebilmektedir (Günel, Hand, & Gündüz, 2006). Bu noktadan hareketle sosyal bilgiler dersinde de öğrencilerin tarih, coğrafya, ekonomi ve vatandaşlık gibi konuları anlamaları için çeşitli modlar kullanılır. Modsal betimlemeler, bu derslerde bilgiyi daha erişilebilir ve anlaşılır hale getirmek açısından yararlı görülmektedir. Örneğin, tarih derslerinde olayların kronolojik sırasını gösteren zaman çizelgeleri (görsel mod) ve önemli olayların anlatıldığı metinler (yazılı mod) birlikte kullanılarak öğrencilerin konuyu daha iyi kavramaları sağlanabilir. Bu çeşitlilik, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine hitap ederek bilgiyi daha etkili bir şekilde anlamalarını destekler (Sönmez, Kabataş Memiş & Öz, 2021). Bu nedenle, sosyal bilgiler derslerinde çeşitli modların kullanılması, öğrenme sürecini zenginleştirir ve derinleştirir.

Modlar arasındaki geçişleri anlamaya zorlanan öğrencilerin, bu betimlemeleri anlamlandırma çabalarının sonucunda, hem kavramsal değişim süreçlerini tamamlayıp daha anlamlı bir öğrenme yaptıkları hem de akademik başarılarının arttığı bu konuda yapılan çalışmalarla da desteklenmiştir (Ainsworth & VanLabeke, 2004; Airey & Linder, 2009; Atila, & Büyükkasap, 2009; Demiralp, 2022; Kapıcı, 2014; Okçu, 2011; Tytler, Prain, & Peterson, 2007).

İster iletişim amaçlı isterse bilgilendirme amaçlı olsun, yazılan tüm metinlerin temel işlevi iletişim olup, bu amacı taşımayan belgelerin bir metin değeri taşımadığı vurgulanmaktadır (Günay, 2001, s. 33). Metin deyince akla hemen yazılı ifadeler gelse de karşı kitle veya kişilerle

iletişimi hedefleyen metinler, yazılı olabildiği gibi çeşitli semboller aracılığıyla da olabilmektedir (Lemke, 1998, s. 87; Önal & Çopur, 2023, s. 323). Dolayısıyla resim ve semboller aracılığıyla yapılan anlatım da yazılı anlatımın bir çeşidi sayılabilir. Günümüzde ders kitapları başta olmak üzere neredeyse her türlü metin bilgileri içerisinde, anlatımı kuvvetlendirmek ve iletişimi kolaylaştırmak için yazılı anlatım dışında tablo, grafik, resim, karikatür gibi çok çeşitli ifade yöntemleri de yer almaktadır. Şüphesiz bundaki temel amaç tam öğrenmenin gerçekleştirilmesidir. Öğrenme sürecinde bilginin zihinde anlamlandırılması, ezberlenmesinin ötesinde derin bir kavrayış sağlamak açısından oldukça önemli görülmektedir. Bu bağlamda Paivio'nun (1986) çift kodlama teorisi ve Mayer'in (2001) çoklu ortam öğrenme teorisi, yazılı bilgilerin yanı sıra görsel öğelerin de kullanılmasının öğrenmeyi pekiştirdiğini dolayısıyla metin ve görseller birlikte sunulan bilginin daha zihinde daha kalıcı şekilde işlendiğini öne sürmektedir. Benzer şekilde, Sweller ve arkadaşlarının (2011) bilişsel yük teorisine göre de farklı gösterim türlerinin kullanılması öğrencilerin bilişsel yükünü dengelemekte ve anlamlı öğrenmeyi desteklemektedir.

Günümüzde, elektronik kaynaklar ve sanal içeriklerin teknolojik aletler yardımıyla yaygınlaşmasına karşın, sınıf içerisinde halen en yaygın kullanılan materyalin ders kitapları olduğu gerçeği yadsınamaz bir gerçektir. Bu kullanım yapısı ders kitaplarının, öğrenme ve öğretme süreçlerindeki etkin rolünü halen koruduğunun da bir göstergesidir (Arı & Arı, 2024; Görçam & Kılıçoğlu, 2024; Güney, Ağlar, & Fidan, 2024; İnce & Dikbıyık, 2024; Önal, Kaya, & Çalışkan, 2019). Ders kitapları içerisindeki kavramlar ve terimlerin, öğrenciler tarafından doğru algılanabilmesi için farklı gösterim şekilleri aracılığıyla birtakım modlar sıklıkla kullanılmaktadır. Ortaokul sosyal bilgiler ders kitapları da bu modlarla ifade yöntemlerinin kullanıldığı ders kitapları arasındadır. Okçu (2011), modların ders kitaplarındaki kullanım amaçlarını; soyut düşünme yetileri henüz tam anlamıyla gelişmemiş olan öğrencilerin, çeşitli bilgileri somut unsurlar yardımıyla, günlük hayatla ilişkilendirerek tam öğrenmelerine yardımcı olmak şeklinde ifade etmiştir. Bu nedenle, sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan soyut kavramlar ve sözel ifadeler, görsellerle ne kadar desteklenebilirse, öğrenciler tarafından anlamlandırılabilmeleri de o kadar kolay olabilecektir.

Tablo, şekil, grafik, harita, sembol, infografik, diyagram, resim gibi günlük hayatta çok sık karşılaşılan göstergeler ve görsel elemanlardan oluşan modsal betimlemeler, sözel ifadeleri

destekleyici ve anlamı somutlaştırıcı özelliklerinden dolayı ders kitaplarında tercih edilmektedir (Demiralp, 2022; Şantaş, 2017). Bu bağlamda, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin tarih, coğrafya, ekonomi ve vatandaşlık gibi konuları kavrayabilmeleri için çeşitli öğrenme modlarından yararlanılır. Bu modsal betimlemeler, derslerde bilgiyi daha erişilebilir ve anlaşılır kılmak için önemlidir. Örneğin, tarih dersinde olayların kronolojik sırasını gösteren zaman çizelgeleri (görsel mod) ve önemli olayların açıklayıcı metinlerle desteklenmesi (yazılı mod), öğrencilerin konuyu derinlemesine anlamasına yardımcı olur. Bu çeşitlilik, farklı öğrenme stillerine hitap ederek bilgiyi daha etkili bir şekilde anlamalarını sağlar (Sönmez, Kabataş Memiş & Öz, 2021). Dolayısıyla, sosyal bilgiler derslerinde çeşitli modların kullanımı, öğrenme sürecini hem zenginleştirir hem de derinleştirir. Eğitim öğretim sürecinde en sık kullanılan materyallerden olan ders kitaplarındaki modsal betimlemelerin ne kadar kullanıldığı ve hangi modların kullanıldığı da bu noktada önem taşımaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan modsal betimlemelerin sayısı, modların ünitelere dağılımı, içerik ile ilişkisi, betimsel özellikleri ve çoklu modlar arasındaki bağlantı durumları incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara cevap aranacaktır:

Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan modsal betimlemelerin;

1. Ünitelere dağılımı nasıldır?
2. Betimsel özellikleri nasıldır?
3. Metin ve içerik ilişkisi nasıldır?
4. Çoklu modları arasındaki bağlantı nasıldır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Elektronik ve/veya basılı materyallerin incelenme ve değerlendirilme aşamalarında takip edilen işlemler dizisi (Bowen, 2009) olarak tanımlanan doküman incelemesinin ana amacı, çalışma kapsamındaki yazılı kaynak ve materyallerin içerik açısından incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Doküman incelemesi sürecinde kaynaklara ulaşma, kaynakları okuma ve değerlendirme işlem basamakları takip edilir (Karasar, 2005). Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabındaki modsal betimlemelerin sayısını tespit ederek bu modların içerik ile ilişkisini, ünitelere dağılımını,

betimsel özelliklerini ve diğer modlarla arasındaki bağlantıları ortaya çıkarma amacıyla yürütülen bu çalışma, kaynaklara ulaşma, kaynakları okuma (inceleme) ve değerlendirme aşamalarını içermektedir. Bu bağlamda, doküman incelemesinin araştırma problemlerine ışık tutacak verilerin toplanması için çalışmada uygun olacağına kanaat getirilmiştir. Doküman incelemesi sürecinde, uygun dokümanı (7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı) bulma, orijinallik kontrolü ve verilerin (modsal betimleme) analizi aşamaları (Merriam, 2009) takip edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri MEB tarafından 2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabı (Açıl, Güvenç, Hayta & Kılıç, 2023) incelenerek elde edilmiştir. Doküman incelemesi ile elde edilen veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın veri toplama sürecine geçmeden benzer konuda yapılan çalışmalar (Demircan ve Demirdöğen, 2019, Demiralp, 2022; Gkitzia ve diğ. 2011; Kapıcı, 2014; Santaş, 2017) incelenerek modsal betimleme kategorileri belirlenmiştir. Belirlenen modlardan sosyal bilgilerin doğasına uygun olanlar alınmış bu modlara harita ve tarih şeridi gibi sosyal bilgilere özgü modlar da eklenerek modsal betimleme çerçevesi oluşturulmuştur. Bu aşamadan sonra doküman analizinde kullanılacak modsal betimlemelere, uzman görüşü (sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanı) alınarak, karar verilmiştir. Doküman incelemesi sürecinde konu anlatım, etkinlikler, ünite sonu değerlendirme bölümleri taranarak anlatım ve etkinlik bölümleri ders içeriğini yansıtmak bakımından daha önemli görüldüğünden inceleme kapsamına alınmış ünite sonundaki değerlendirme kısımları ise değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo 1

Doküman İncelemesinde Referans Alınan Kriter ve Kod Listesi

ÖLÇÜT	KODLAR
Kullanılan modların ünitelere dağılımı	<ul style="list-style-type: none">• İletişim ve İnsan İlişkileri• Türk Tarihinde Yolculuk• Nüfus ve Yerleşme• Zaman İçinde Bilim• Ekonomi ve Sosyal Hayat• Yaşayan Demokrasi• Ülkeler Arası Köprüler
Kullanılan modların türü	<ul style="list-style-type: none">• Afiş• Bilgi Kartı <ul style="list-style-type: none">• Liste• Resim

	<ul style="list-style-type: none">• Fotoğraf• Grafik• Harita• Karikatür• Kavram Haritası• Açık• Örtük• Belirsiz• Tamamen ilişkili ve bağlantılı• Tamamen ilişkili ve bağlantısız• Kısmen ilişkili ve bağlantılı• Kısmen ilişkili ve bağlantısız• İlişkısiz• Bağlantı yeterli• Bağlantı yetersiz• Bağlantı yok	<ul style="list-style-type: none">• Şema/Diyagram• Tarih Şeridi• Tablo• Çoklu Mod
Modların betimsel özelliklerinin yorumlanması		
Modların metin ve içerik ile ilişkisi		
Çoklu modlar arası bağlantı		

Tablo 1’de yer verilen kod ve kriter listesi temel alınarak doküman incelemesi ile toplanan verilerin çözümlenmesi içerik analizi ile yapılmıştır. İçerik analizinde temel olarak Gkitzia ve diğ. (2011) tarafından ders kitaplarındaki gösterimleri analiz etmek için oluşturulan kodlardan yararlanılmıştır. Ek olarak kodların bir kısmı alan yazından (Demircan ve Demirdöğen, 2019, Demiralp, 2022; Kapıcı, 2014; Santaş, 2017) alınmış bir kısmı da araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Elde edilen liste uzman görüşüne sunulurken öneriler doğrultusunda yeniden düzenlenerek kullanılmıştır. Kullanılan modların türüne sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasında yarar görülen modlar (kavram haritası, harita ve tarih şeridi) eklenmiştir (Tablo 1). Oluşturulan kriter ve kodlar; kriter açıklamaları, kod adı ve tanımı *Ek-1*’de örneklendirilerek açıklanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Önlemleri

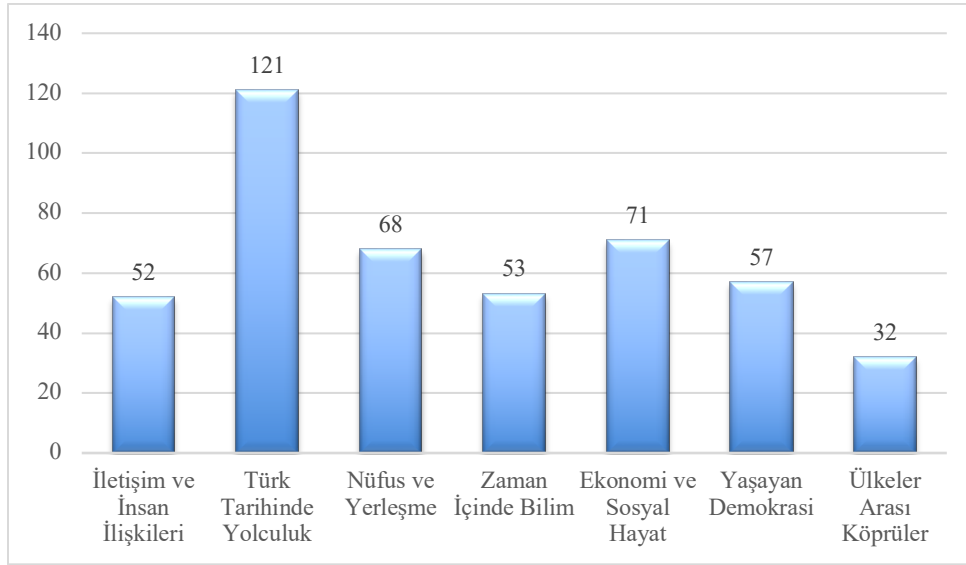
Bilimsel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, sonuçların doğruluğu ve tutarlılığı açısından kritik öneme sahiptir. Geçerlik, araştırmacının ölçmek istediği kavramı doğru ölçmesiyle (Fraenkel & Wallen, 2006); güvenilirlik ise araştırmacının tekrarlanabilirliğini, yani farklı zamanlarda benzer koşullarda aynı sonuçları verme kapasitesini ile ifade edilir (Creswell, 2014). Bu iki unsurun sağlanması, araştırmacının bilimsel olarak güvenilir kabul edilmesi için gereklidir. Bu bağlamda

araştırmada yararlanılan kriter ve kod listesinin önceki çalışmalarda (Demircan ve Demirdöğen, 2019; Demiralp, 2022; Gkitzia ve diğ., 2011); Kapıcı, 2014; Santaş, 2017) kullanılması verilerin analizinde temel alınan kodların geçerliliğini artıran bir faktördür. Bu kriter-kod listesi temelinde yapılan analizlerde doğrudan gösterim ve alıntılara (sayfa ve şekil numarası) yer verilerek çalışmanın iç geçerliliği, uzman görüşüne başvurularak kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak bir üniteye kod-kriter listesinin pilot uygulaması yapılmış ve uzman geri bildirimleri alınarak güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Nihai halini alan kod-kriter listesinde yararlanılarak 7. Sınıf sosyal bilgiler kitabı modsal betimlemeler açısından analiz edilmiştir. Analizler tamamlanınca kriter-kod listesinin güvenilirliğini test etmek için “değerlendirmeciler arası uyum” düzeyi tespit edilmiştir. (Büyüköztürk vd., 2013). Bu kapsamda verilerin %15’i üzerinde bir araştırmacı tarafından daha kodlaması yapılmış ve kodlayıcılar arası uyum; Miles ve Huberman (1994) tarafından, kodlayıcılar arası güvenilirlik düzeyinin tespiti için, geliştirilen formül kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu kodlayıcılar arası uyum %79 olarak hesaplanmıştır. Araştırmalar için uyum oranının %70 üzeri çıkması güvenilir kabul edildiğinden (Miles ve Huberman, 1994) çalışmanın güvenilir olduğu söylenebilir.

Bulgular ve Yorum

Araştırma verilerinin analizi ile elde edilen bulgular; modların sayısı, tür, betimsel özellik, metin ve içerik ilişkisi ile çoklu modlar arası bağlantı başlıklarında verilmiştir.

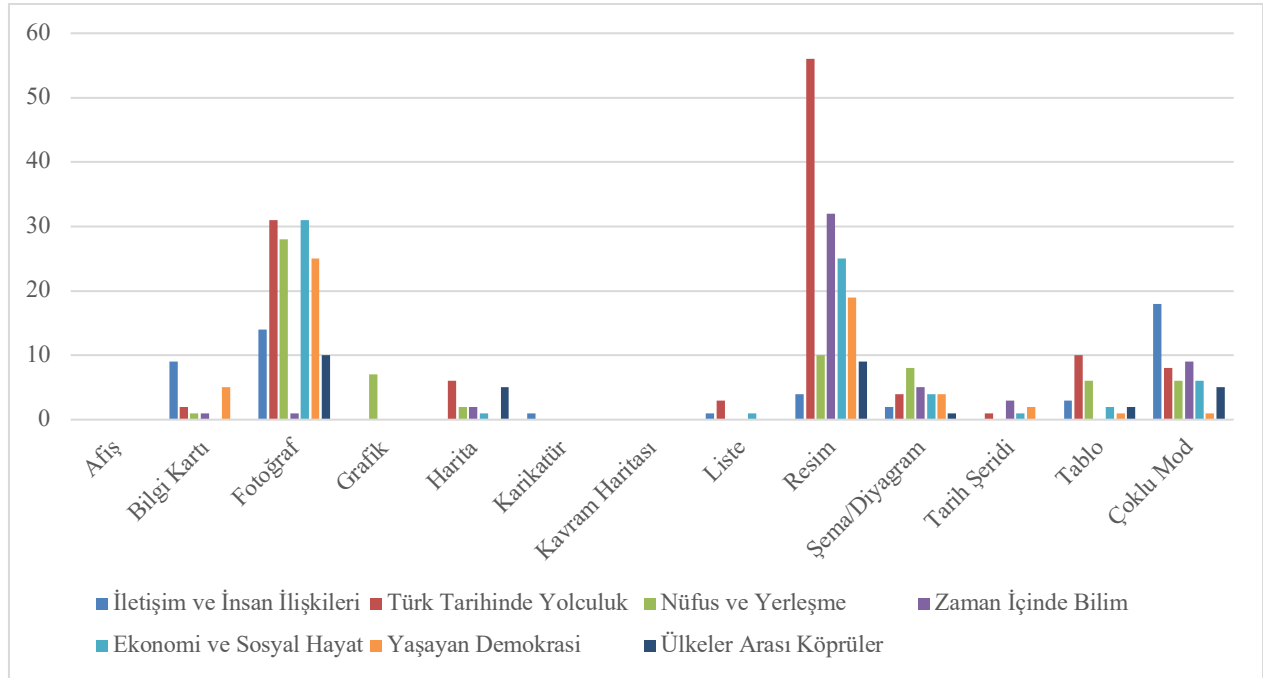
Araştırma kapsamında incelenen yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, ünitelere göre farklılık göstermekle birlikte, 454 mod kullanıldığı belirlenmiştir. Modların ünitelere dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Kullanılan modların ünitelere dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde ders kitabındaki modların en fazla; Türk Tarihinde Yolculuk (121), Ekonomi ve Sosyal Hayat (71) ile Nüfus ve Yerleşme (68) ünitelerinde, en az modun ise Ülkeler Arası Köprüler (32) ünitesinde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum ünite içerik yoğunluklarının farklı olması ve bazı üniteleri içeriklerinin harita, resim, tablo vb. modların kullanımına daha elverişli olmasıyla açıklanabilir.

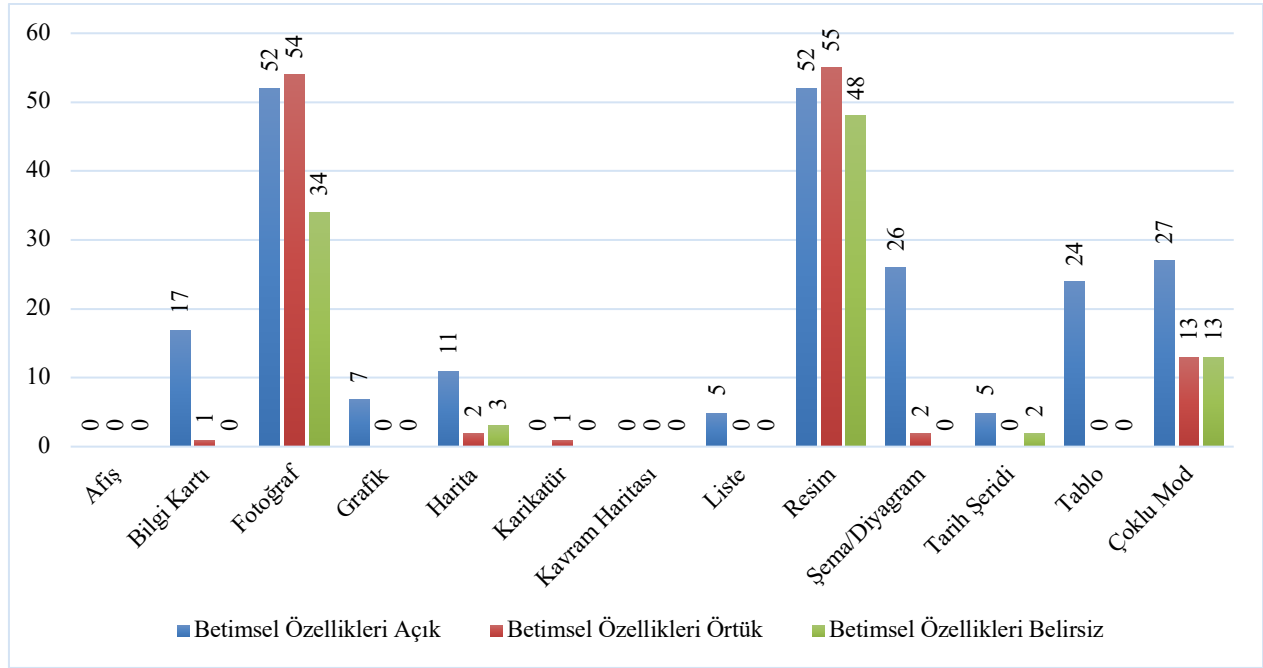
Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan modsal betimleme türlerinin ünite dağılımı ile ilgili bulgular Şekil 2’de verilerek devamında açıklanmıştır.

Şekil 2. Mod türlerinin ünitelere dağılımı

Şekil 2’de yer alan bulgular ders kitabında yer alan ünitelerin neredeyse tamamında modsal betimleme türlerinden en fazla resim (155), fotoğraf (180) ve çoklu mod (53) en az; liste, grafik ve tarih şeridi kullanılırken kavram haritası ve afişin ise hiç kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum bazı modsal betimleme türlerine daha kolay ulaşılması ve ünite (Türk tarihine yolculuk, Ekonomi ve sosyal hayat) içeriklerinin harita, resim, tablo vb. modların kullanımına daha uygun olması ilişkili olduğu düşünülebilir.

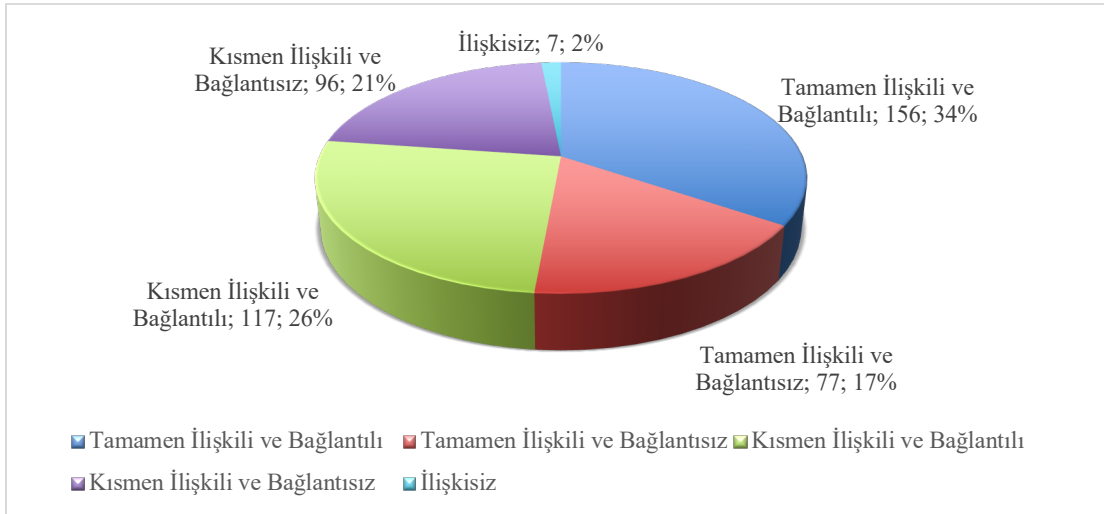
Modları anlamlandırmaya elverişlilikleri bakımından; betimsel özellikleri açık, örtük ve belirsiz olan modlar şeklinde üç kategoride değerlendirilmiştir. Ders kitabında yer alan modsal betimleme türlerinin betimsel özellik açısından sınıflandırılması Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Modsal betimleme türlerinin betimsel özellikleri

Şekil 3, ders kitabındaki modsal betimlemelerin yarıya yakınında modsal betimlemenin anlaşılmasına yardımcı olan tanıtıcı açıklamalara yer verilmesine karşın açıklamalara yeterince yer verilmediğinden modların yarıya yakınının (228) betimsel özellik açısından örtük veya belirsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ders kitabında betimsel özellikleri net olarak tanımlanan 226 mod açık, betimsel özellikleri net olarak açıklanmayan 128 mod örtük ve betimsel özelliği tanıtıcı bir açıklama bulunmayan 100 mod belirsiz olarak değerlendirilmiştir. Şekil 3 mod türleri açısından incelendiğinde fotoğraf ve resim mod türlerinde açık ve örtük betimsel özellikteki mod sayılarının birbirine yakın olduğunu görülmektedir. Ayrıca tablo mod türünün tamamının, bilgi kartı, harita ve çoklu modlarda ise önemli bir kısmının betimsel özellik açısından açık olduğu anlaşılmaktadır.

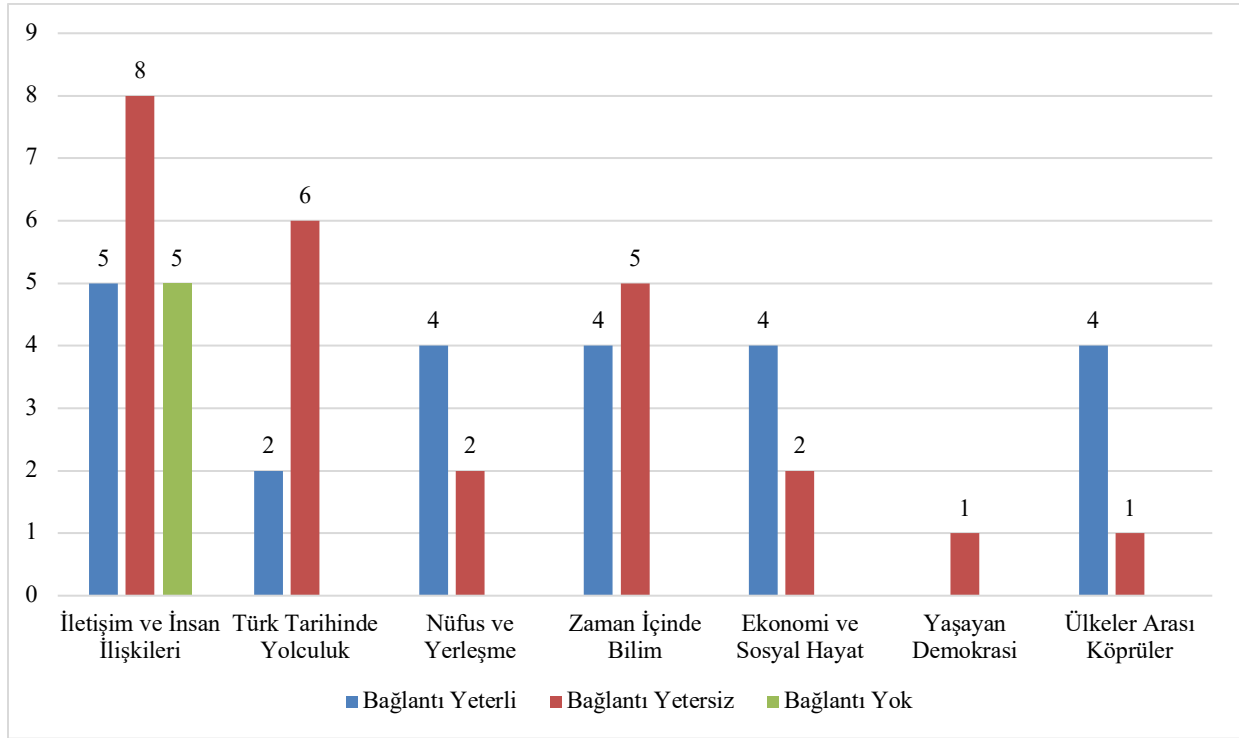
Ders kitabında yer alan modsal betimlemelerin metin ve içerik ile ilişkisi; metin ile tamamen ilişkili ve bağlantılı, kısmen ilişkili ve bağlantılı, kısmen ilişkili ve bağlantısız ve ilişkisiz kategorilerinde incelenmiştir. Modsal betimlemelerin metin ve içerik ilişkisine ait bulgular Şekil 4'te verilerek devamında açıklanmıştır.

Şekil 4. Kullanılan modsal betimleme türlerinin metin ve içerik ile ilişkilerinin dağılımı

Şekil 4'te yer alan bulgular modların yarıdan fazlasının metin ile tamamen ilişkili ve bağlantılı (%34) ve kısmen ilişkili ve bağlantılı (%26) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu modları, sırasıyla, kısmen ilişkili ve bağlantısız (%21) tamamen ilişkili ve bağlantısız (%17) ile ilişkısiz (%2) modlar takip etmektedir. Modların yarıdan fazlasının metin ile tamamen ilişkili ve bağlantılı ile kısmen ilişkili ve bağlantılı olması kitap yazarlarının modsal betimlemeler ile metin arasındaki ilişkiye önem vermeleriyle açıklanabilir.

Araştırma verilerinin analizi sonucunda ders kitabında 53 adet çoklu mod kullanıldığı tespit edilmiştir. Bağlantıları anlaşılması açısından çoklu modları oluşturan alt gösterimlerin birbiriyle ilişkileri; *bağlantı yeterli*, *bağlantı yetersiz* ve *bağlantı yok* şeklinde üç kategoride incelenmiştir. Çoklu modlar arasındaki bağlantıya ait bulgular Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Çoklu modlar arasındaki bağlantı durumu

Şekil 5 çoklu modları meydana getiren alt modlar arasındaki ilişkilendirmenin; bağlantı yetersiz (25), bağlantı yeterli (23) ve bağlantı yok (5) olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkeler arası köprüler ünitesinde ilişkilendirmenin yeterli, Türk tarihinde yolculuk ünitesinde ise bağlantının yetersiz olduğu ünite olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum ders kitabında kullanılan çoklu modları meydana getiren alt modlar arasındaki ilişkilendirmenin yeterli düzeyde olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum tasarımcıların çoklu modları oluşturulma ilkelerine yeterince hâkim olmamalarıyla ilişkilendirilebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular, sosyal bilgiler ders kitabındaki modların ünitelere homojen dağılmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun ünitelerin içerik olarak yoğunluklarının farklı olması ve bazı ünite içeriklerinin harita, resim, tablo vb. modların kullanımına daha elverişli olmasından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Modsal betimlemelerin ünitelere eşit dağılım göstermemesi önceki çalışmalarla aynı doğrultudadır (Demiralp, 2022; Günay, 2022; Hıdır & Didiş Körhasan, 2018). Modsal betimlemelerle ilgili sosyal bilgiler ders kitaplarını inceleyen araştırmaların söz konusu olmadığı bununla birlikte alan dışında yapılan

incelemelerden benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu durum, sosyal bilgiler alanında benzer konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanılmadığından, elde ettiğimiz bulguların farklı bir alandaki çalışma bulgularını ile doğrudan uyumlu olması bakımından önemli görülmektedir.

Araştırma ders kitabında yer alan ünitelerin neredeyse tamamında modsal betimleme türlerinden en fazla resim, fotoğraf ve çoklu mod kullanıldığını göstermektedir. Bu sonuçlar modsal betimleme (gösterim) türlerini konu edinen önceki çalışmalara paralellik göstermektedir (Demiralp, 2022; Günay, 2022; Şantaş, 2017). Resim ve fotoğraf mod türlerinin metinlerde çokça kullanılması, bu modsal betimleme türlerine daha kolay ulaşılması, hazırlanma kolaylığı ve ünite içeriklerinin bu modların kullanımına daha uygun olmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Günay'ın (2022), metinler içerisinde fotoğrafların çokça kullanılmasının nedeni olarak; kolay ulaşılabilir ve hazırlamanın zaman alıcı olmaması yönündeki tespitleri, bulgularımızı bir yönüyle doğrular niteliktedir. Dolayısıyla fotoğraf ve resimlerle oluşturulmuş çoklu modların yoğun tercih edilme sebebi olarak, soyut konuları somutlaştırma ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamaya yardımcı olmak şeklinde bir ifade kullanılabilir. Ders kitaplarının içeriği oluşturulurken farklı modsal betimlemelere yer vermenin öğrenmeyi desteklediğinin ortaya konulması (Ainsworth & Van Labeke; Batır, 2022; Günel & Yesildag Hasancebi, 2016; Sert, 2019; Şantaş, 2017) bu yargıları kuvvetlendirmektedir.

Ders kitabında modsal betimleme türlerinden en az; liste, grafik ve tarih şeridinde yer verilirken kavram haritası ve afişe ise hiç yer verilmediğinin tespit edilmesi çalışmanın dikkate değer bir diğer bulgusu olmuştur. Demiralp (2022) fen bilimleri ders kitaplarını incelediği çalışmasında ders kitabında en az kullanılan modsal betimlemenin grafik olduğunu tespit ederek bu durumu grafiklerin öğrenciler tarafından zor anlaşılmasına dayandırmıştır. Şantaş (2017)'in ise fen bilimleri ders kitaplarında yer verilen betimsel modları disiplinlere göre (kimya, fizik, biyoloji) incelediği çalışmasında, biyoloji ve fizik konularında liste en fazla yararlanılan modsal betimlemelerden olmuştur. Bulgularımız grafiklere (Demiralp, 2022; Şanal, 2017; Yıldırım & Çelik, 2022) ve kavram haritasına (Şantaş, 2017) az sayıda yer verilmesi bakımından önceki çalışmalarla uyum göstermekle birlikte listenin kullanılma durumu açısından farklılaşmaktadır. Bu durum ders içeriğinin modsal betimleme türü tercihi üzerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yıldırım ve Çelik, (2022) beş, altı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kavram haritalarını inceledikleri çalışmalarında ders kitaplarında kavram haritalarına yeterince yer verilmediğini ve kavram haritası türlerinden yalnız ünite değerlendirme kısmında zihin haritasına yer verildiğini belirlemiştir. Bu bulgular ders kitabında kavram haritalarına yer verilmediği tespitiyle paralellik göstermektedir. Ancak mevcut çalışmada kavram haritasının kullanılmadığının tespiti adı geçen çalışma bulguları ile tutarsızlık olarak değerlendirilmemelidir. Bulgular arasındaki fark çalışmamızın yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ile sınırlı olması ve çalışmada ünite değerlendirme sorularının kapsam dışında tutulmasına atfedilebilir. Bununla birlikte tarih şeridi adı geçen çalışmalarda, derslerin doğası gereği, modsal betimleme türü olarak tanımlanmadığı için sonuçlarımızı karşılaştırma olanağı olmadığını belirtmekte yarar vardır.

Araştırma bulgularımız; ders kitabındaki modsal betimlemelerin yarısından biraz fazlasının (%50,21), açıklamalara yeterince yer vermediğinden dolayı betimsel özellik açısından örtük veya belirsiz olduğuna işaret etmektedir. Bu temel bulgular, ortaokul fen bilgisi ders kitaplarında kullanılan modsal betimlemelerin yarısından az bir kısmının açık olduğunu tespit eden çalışmalarla (Demiralp, 2022; Kapıcı, 2014) tutarlı; genel kimya ders kitabı elektrokimya ünitesinde yer alan gösterimlerin yarısından biraz fazlasının açık betimsel özellikte olduğunu ortaya koyan çalışma (Demircan & Demirdöğen, 2019) ile de kısmen tutarlıdır.

Araştırma sonuçlarından hareketle yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan modların yarısından biraz fazlasının öğrenciler açısından yeterince anlaşılır olmadığı söylenebilir. Oysaki modların anlaşılır tarzda tasarlanması konu ve kavramların öğretimini etkileyen önemli faktörlerdir (Kapıcı, 2014). Modları meydana getiren bölümlerin açıkça belirtilmemesi iki açıdan problemlidir. Bunlardan birincisi; öğrencilerin modları anlamlandırma ve yorumlama sorunlarına yol açma, ikincisi ise modların öğrenme gücünü veya kavram yanılığine neden olma ihtimalidir (Demiralp, 2022). Bu bağlamda ders kitaplarında modsal betimlere belli ilkelere uygun olarak yer verilmesi beklenen öğretimsel faydaya ulaşmak bakımından önemli görülmektedir.

Elde edilen bulgular modların yarısından fazlasının (%60) metin ile tamamen ilişkili ve bağlantılı (%34) ile kısmen ilişkili ve bağlantılı (%26) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu modları, sırasıyla, kısmen ilişkili ve bağlantısız (%21) tamamen ilişkili ve bağlantısız (%17) ile ilişkisiz (%2) modlar takip etmektedir. Sonuçlar ders kitabındaki modsal betimlerin büyük bir kısmının metin

içerik bağlantısının iyi düzeyde kurulduğunu göstermesi bakımından umut verici olsa da metin içerik bağlantısı yeterli düzeyde kurulmayan önemli ölçüde modsal betimlemeye yer verilmesi bakımından düşündürücüdür. Benzer bir sonuca ulaşan Kapıcı (2017), fen bilgisi ders kitaplarını incelediği çalışmasında kullanılan modsal betimlemelerin yarıya yakınının bağlantılı, yarıdan fazlasının da bağlantısız olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmayla yakın sonuçlara, fen bilimleri ders kitabında yer alan modsal betimlemelerin metin içerik bağlantısının iyi düzeyde olmadığını tespit eden Demiralp (2022) tarafından da ulaşılmıştır. Ders kitabındaki modların metin içerik bağlantı düzeyinin daha yüksek oranda olmasına karşın metin içerik bağlantısı yeterli düzeyde kurulmayan önemli ölçüde modsal betimlemeye yer verildiğine işaret eden sonuçlarımızın adı geçen çalışma bulgularıyla önemli ölçüde uyumlu olduğu kabul edilebilir. Çalışma sonuçlarındaki farklılık ise araştırmaların farklı disiplinleri odağına alması kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Metin içerik ilişki düzeyi ile ilgili elde ettiğimiz bulgular, ders kitabındaki modsal betimlerin büyük bir kısmının metin içerik ilişkisinin iyi düzeyde kurulduğunu göstermesi bakımından olumlu olsa da metin içerik ilişkisi yeterli düzeyde sağlanmayan önemli ölçüde modsal betimlemeye yer verilmesi dikkat çekicidir. Bu bulgular fen bilgisi ders kitabındaki modsal betimleme metin ilişkisinin iyi düzeyde olduğunu belirleyen çalışma (Demiralp, 2022) ve kimya alanındaki kimyasal modsal betimlemelerin çoğunun metinle ilişkilerinin yeterli düzeyde kurulduğunu tespit eden çalışmalarla (Gkitzia vd., 2011; Demircan ve Demirdöğen, 2019) farklılaşmaktadır. Bulgularımız her ne kadar önceki çalışmalarla kısmen örtüşse de sonuçlarımız şunu göstermektedir: Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında yer alan modsal betimlemelerle metin ilişki düzeyinin artırılması beklenen öğretimsel amaçlara ulaşmak bakımından yararlı olacaktır.

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabındaki 454 modun 53 tanesinin çoklu modsal betimleme olduğu belirlenmiştir. Çoklu modların aza sayıda kullanıldığı yönündeki saptamamız fen bilimleri ders kitaplarında az sayıda çoklu mod kullanıldığını tespit eden Demiralp (2022) ile uyumludur. Sosyal bilgiler ders kitabında çoklu modsal betimlemelere çok az denebilecek bir sayıda yer verilmesi, sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen “Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) becerisinin kazandırılması açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada çoklu modları meydana getiren alt modlar arasındaki ilişkilendirmenin ise; bağlantı yetersiz (25), bağlantı yeterli (23) ve bağlantı yok (5) şeklinde olduğu saptanmıştır. Bu tespit ders kitabındaki çoklu modlardan yarından biraz fazlasında çoklu modları meydana getiren alt modlar arasında bağlantının yetersiz kurulduğu veya bağlantı kurulmadığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu sonuç fen bilgisi ders kitabındaki çoklu modları meydana getiren alt modlar arasındaki ilişkilendirme yeterli olan ve herhangi bir ilişkilendirme olamayan mod sayılarının yakın oranda olduğu sonucuyla (Demiralp, 2022) genel olarak örtüşmekle birlikte; çoklu modları meydana getiren alt gösterimler arası ilişkilendirmenin genel olarak yeterli düzeyde olduğunu tespit eden çalışmalarla (Demircan & Demirdöğen, 2019; Kapıcı, 2014) farklılık göstermektedir. Çoklu modların, öğrenmeyi destekleyen zengin içerikler barındırdığından öğrenci başarısını desteklediği göz önüne alındığında (Ainsworth & Van Labeke; Batır, 2022; Günel & Yesildag Hasancebi, 2016; Sert, 2019; Şantaş, 2017) ders kitaplarında belli ilkelere uyularak daha fazla sayıda kullanılması yararlı görülmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan ünitelerin neredeyse tamamında modsal betimleme türlerinden en fazla resim ve fotoğraf kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca ders kitabında modsal betimleme türlerinden en az; liste, grafik ve tarih şeridine yer verilirken kavram haritası ve afişe ise hiç yer verilmediği görülmektedir. 2018 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan “Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama ile Zaman ve kronolojiyi algılama” gibi becerilerin kazandırılmasına katkı sunmak bakımından önemli olan grafik ve tarih şeridi gibi modsal betimlemelere ders kitaplarında daha fazla yer verilmelidir.

Sonuçlarımız, ders kitabındaki modsal betimlemelerin önemli bir kısmının betimsel özellik açısından örtük veya belirsiz olduğunu işaret etmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan modların önemli bir kısmının öğrenciler açısından yeterince anlaşılır olmadığı söylenebilir. Konu ve kavramların öğretimini etkileyen önemli faktörlerden olan modlar anlaşılır tarzda tasarlanmalıdır.

Elde ettiğimiz sonuçlar ders kitabındaki modsal betimlerin büyük bir kısmının metin içerik bağlantısının iyi düzeyde kurulduğunu göstermesi bakımından umut verici olsa da metin içerik bağlantısı yeterli düzeyde kurulmayan önemli ölçüde modsal betimlemeye yer verilmesi

bakımından düşündürücüdür. Bu bağlamda, ileride yapılabilecek aday ders kitabı inceleme süreçlerinde, kitapta kullanılan modların metin içerik bağlantısının yeterli düzeyde kurulması, bir değerlendirme kriteri olarak kabul edilebilir.

Sosyal bilgiler ders kitabında çoklu modsal betimlemelere çok az denebilecek bir sayıda yer verilmesi yanında çoklu modlardan yarıdan biraz fazlasında çoklu modları meydana getiren alt modlar arasında bağlantının yetersiz kurulduğu veya bağlantı kurulmadığını göstermesi bakımından dikkate değer sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen “Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama” becerisinin (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) kazandırılması açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilebileceğinden, çoklu modlar arası bağlantının iyi düzeyde kurulmasına özen gösterilmesi yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Açıl, Ö., Güvenç, H., Hayta, A., & Kılıç, S. (2023). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders Kitabı. Milli Eğitim Yayınları.
- Ainsworth, S. (2006). A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction, 16*(3), s. 183-198. doi:<https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2006.03.001>
- Ainsworth, S., & VanLabeke, N. (2004). Multiple forms of dynamic representation. *Learning and Instruction, 14*(3), s. 241-255. doi:<https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2004.06.002>
- Airey, J., & Linder, C. (2009). A disciplinary discourse perspective on university science learning: achieving fluency in a critical constellation of modes. *Journal of Research in Science Teaching, 46*(1), s. 27-49. doi: <https://doi.org/10.1002/tea.20265>
- Arı, S., & Arı, M. (2024). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve sosyal bilgiler ders kitaplarında tüketim kültürü ve reklamcılığın işlenişi. *Abant İzzet Baysal üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(1), s. 412-432. doi:<https://doi.org/10.17240/aibuefd.2024..-1349420>
- Batır, S. (2022). *The effects of multimodal representations on middle school students' science learning* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40. <http://dx.doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- Demiralp, E. (2022). *Sekizinci sınıf fen bilimleri ders kitabında çoklu modsal betimleme kullanımının incelenmesi*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

- Demircan, G., & Demirdöğen, B. (2019). Kimyasal gösterimlerin genel kimya ders kitaplarında kullanımı. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(2), 941-978. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.601984>
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). How to design and evaluate research in education (6th ed.). McGraw-Hill.
- Gkitzia, V., Salta, K., & Tzougraki, C. (2011). Development and application of suitable criteria for the evaluation of chemical representations in school textbooks. *Chemistry Education Research and Practice*, 12, 5-14. <https://doi.org/10.1039/C1RP90003J>
- Görçam, K. S., & Kılıçoğlu, G. (2024). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının sosyoloji konuları açısından incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(1), 235-248. doi:<https://doi.org/10.20296/tsadergisi.1399414>
- Günay, D. (2001). *Metin Bilgisi*. Multilingual Yayınları.
- Günay, K. (2022). *Fen bilimleri 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının gösterim türleri ve gösterimler arası geçişler açısından incelenmesi* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Günel, M., & Yeşildağ Hasançebi, F. (2016). Modal representations and their role in the learning process: A theoretical and pragmatic analysis. *Theory & Practice*, 16(1), 109-126. [10.12738/estp.2016.1.0054](https://doi.org/10.12738/estp.2016.1.0054)
- Günel, M., Atila, M. E., & Büyükkasap, E. (2009). Farklı betimleme modlarının öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinde kullanımlarının 6. sınıf yaşamımızdaki elektrik konusunun öğrenimine etkisi. *İlköğretim Online*, 8(1), 183-199. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8599/107060>.
- Günel, M., Hand, B., & Gündüz, Ş. (2006). Comparing student understanding of quantum physics when embedding multimodal representations into two different writing formats: Presentation format versus summary report format. *Science Education*, 90(6), 1092-1112. doi: <https://doi.org/10.1002/sce.20160>
- Güney, K., Ağlar, C., & Fidan, R. (2024). Beşinci sınıf Türkçe ve İngilizce ders kitaplarında 21. yüzyıl becerilerine yer verilmesinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(10), 263-286. <https://dergipark.org.tr/en/pub/usbed/issue/80998/1436783>.
- Hıdır, M., & Didiş Körhasan, N. (2018). Fen ders kitaplarındaki analogilerin incelenmesi ve fen öğreticilerinin analogilerin etkin kullanımına ilişkin görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 12(2), 415-453. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.506455>
- İnce, Z., & Dikbiyık, C. (2024). Disiplinlerarası eğitim bağlamında ortaöğretim sosyoloji ders kitabı ve öğretim programının coğrafi kavramlar ve coğrafya müfredatı açısından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59, 651-673. doi:<https://doi.org/10.53444/deubefd.1396194>
- Kapıcı, H. (2014). *Ortaokul fen ve teknoloji ders kitaplarındaki maddeni tanecikli yapısı ile ilgili görsellerin incelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.

- Kurnaz, M., Çevik Ezberci, E., & Bayri, N. (2016). Fen ve teknoloji ders kitaplarındaki gösterim türleri arası geçişlerin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 5(3), 31-47. doi:<https://doi.org/10.30703/cije.321405>
- Lemke, J. (1998). Multiplying meaning: Visual and verbal semiotics in scientific in text. J. R. Martin, & R. Weel (Dü) içinde, *Reading science: Critical and functional perspectives on discourses of science* (s. 87-113). Routledge.
- Mayer, R. E. (2001). *Multimedia learning*. Cambridge University Press.
- Merriam, S. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation: Revised and*. Jossey-Bass.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu*. MEB Yayınları.
- Okçu, B. (2011). *İlköğretim 2. kademe öğrencilerinin modsal betimlemeleri algılayabilme ve kullanabilme yeterliliklerini ölçebilmek amacıyla ölçek geliştirme ve bu ölçek ile öğrencilerin modsal betimlemelere dair düzeylerini belirleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Önal, H., & Çopur, A. (2023). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının milli bayramlarla ilgili bilgilendirici metin yazma düzeyleri. M. Öge (Dü.) içinde, *İstiklal harbi'nden 21. yüzyıla Türkiye cumhuriyeti* (s. 323-345). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Önal, H., Kaya, N., & Çlaişkan, T. (2019). Çevre eğitiminde sıfır atık politikası ve mevcut ders kitaplarındaki görünümü (hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabı). *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 123-140. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/659045>.
- Paivio, A. (1986). *Mental representations: A dual coding approach*. Oxford University Press.
- Sert, S. (2019). *6. sınıf kuvvet ve hareket ünitesinde kullanılan farklı betimleme modlarının dezavantajlı öğrencilerin akademik başarılarına etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aksaray.
- Sönmez, E., Kabataş Memiş, E., & Öz, M. (2021). *Öğretmen adaylarının modsal betimleme kullanımları ve modsal betimleme kullanımına dair görüşleri*. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(32), 277-303.
- Sweller, J., Ayres, P., & Kalyuga, S. (2011). *Cognitive load theory*. Springer.
- Şantaş, H. K. (2017). *Çoklu modsal betimlemelerin kullanımının 5,6,7 ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitapları fizik ve biyoloji konuları için incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tytler, R., Prain, V., & Peterson, S. (2007). Representational Issues in Students Learning About Evaporation. *Research in Science Education*, 37, 313-331. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11165-006-9028-3>.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8 b.). Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, G., & Çelik, M. (2022). Sosyal bilgiler 5. 6. ve 7. sınıf ders kitaplarının kavram haritaları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(18), 208-221. <https://doi.org/10.46778/goputeb.969291>

Yılmaz, K., & Çolak, R. (2012). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram haritaları kullanımının öğrencilerin tutum, akademik başarı ve bilgilerinin kalıcılık düzeylerine etkisi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-16. <http://cije.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/4272/57532>

Extended Abstract

Entrance

The basic function of all written texts, whether for communication or information purposes, is communication, and it is emphasized that documents that do not have this purpose do not have a text value (Günay D., 2001, p. 33). Although written expressions immediately come to mind when we say text, texts that aim to communicate with the target audience or people can be written or through various symbols (Lemke, 1998, p. 87; Önal & Çopur, 2023, p. 323). Therefore, expression through pictures and symbols can also be considered a type of written expression. Today, almost all kinds of text information, especially textbooks, include a wide variety of expression methods such as tables, graphics, pictures and cartoons, in addition to written expression, in order to strengthen the expression and facilitate communication. Undoubtedly, the main purpose of this is to achieve complete learning.

Modal descriptions, which consist of indicators and visual elements that are frequently encountered in daily life such as tables, figures, graphs, maps, symbols, infographics, diagrams and pictures, are preferred in textbooks due to their supporting verbal expressions and concretizing meaning (Demiralp, 2022; Şantaş, 2017). It is also important at this point how much modal descriptions are used in textbooks, which are among the most frequently used materials in the education process, and which modes are used. Based on this, in this study, the number of modal descriptions in the seventh grade social studies textbook, the distribution of modes to units, their relationship with the content, their descriptive features and the connection situations between multiple modes were examined. For this purpose, the research will seek answers to the following questions:

Modal descriptions used in the seventh grade social studies textbook;

- a. How is it distributed among units?
- b. What are its descriptive features?
- c. What is the relationship between text and content?
- d. What is the connection between its multiple modes?

Method

Document review, one of the qualitative research types, was used in the study. The research data was obtained by examining the seventh grade social studies textbook taught by the Ministry of Education in the 2023-2024 academic year. The data obtained by document review was analyzed by content analysis.

Discussion, Conclusion and Recommendations

The findings obtained from the research reveal that the modes in the social studies textbook are not distributed homogeneously across units. This is due to the fact that the content density of the units is different and some unit contents are maps, pictures, tables, etc. It is thought that this may be due to the mods being more convenient to use. The use of modal descriptions in different numbers in units is in line with previous studies (Demiralp, 2022; Günay, 2022; Hıdır & Didiş Körhasan, 2018).

The research shows that in almost all of the units in the textbook, the most common modal description types are pictures, photographs and multimodal. These results are in line with previous studies focusing on modal description types (Demiralp, 2022; Günay, 2022; Şantaş, 2017).

At least one of the modal description types in the textbook; Another noteworthy finding of the study was that while lists, graphics and date strips were included, concept maps and posters were not included at all. In his study examining science textbooks, Demiralp (2022) found that the least used modal description in the textbook was graphics, and attributed this to the fact that graphics are difficult to understand by students.

Our research findings; It indicates that slightly more than half of the modal descriptions in the textbook (50.21%) are implicit or ambiguous in terms of descriptive features, as explanations are not included sufficiently. These basic findings are consistent with studies (Demiralp, 2022;

Kapıcı, 2014) that found that less than half of the modal descriptions used in secondary school science textbooks were clear; It is also partially consistent with the study (Demircan & Demirdöğen, 2019), which revealed that slightly more than half of the notations in the electrochemistry unit of the general chemistry textbook are clearly descriptive.

The findings reveal that more than half (60%) of the modes are fully related and connected to the text (34%) and partially related and connected (26%). These modes are followed by partially related and unrelated (21%), fully related and unrelated (17%) and unrelated (2%) modes, respectively. Kapıcı (2017), who reached a similar conclusion, determined that nearly half of the modal descriptions used in his study examining science textbooks were connected and more than half were unconnected.

It was determined that 53 of the 454 modes in the seventh grade social studies textbook were multimodal descriptions. Our finding that multiple modes are used in small numbers is consistent with Demiralp (2022), who found that multiple modes are used in small numbers in science textbooks.

In the research, the association between the sub-modes that make up the multiple modes is; It was determined that the connection was insufficient (25), the connection was sufficient (23) and there was no connection (5). This finding is noteworthy as it shows that in slightly more than half of the multiple modes in the textbook, the connection between the sub-modes that make up the multiple modes is inadequate or not established.

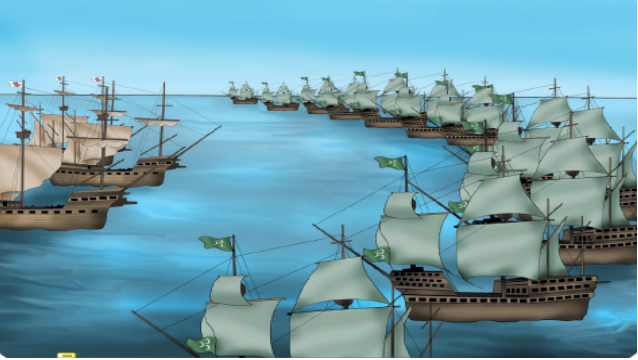

- Modal descriptions such as graphs and date strips, which are important in contributing to the acquisition of skills such as "Drawing and interpreting tables, graphs and diagrams, and Perceiving time and chronology" in the 2018 Social Studies course curriculum, should be included more in textbooks.
- Modes, which are important factors affecting the teaching of subjects and concepts, should be designed in an understandable manner.
- In candidate textbook review processes, establishing adequate text-content connection of the modes used in the book can be considered as an evaluation criterion.
- Care should be taken to establish a good level of connection between multiple modes in the social studies textbook.

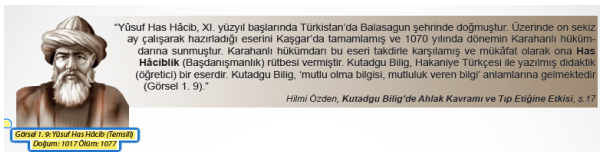
Ek.1 Mod Türlerinin ve Modların Betimsel Özelliklerini Yorumlama Kriter Listesi

	<p>KRİTER AÇIKLAMASI: Gkitzia ve diğ. (2011) tarafından ders kitaplarındaki gösterimleri analiz etmek için oluşturulan kodlara ek olarak kodların bir kısmı alan yazından (Demircan ve Demirdöğen, 2019, Demiralp, 2022; Kapıcı, 2014; Santaş, 2017) alınmış bir kısmı da araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Bu kritere göre gruplandırılan modsal betimlemelere ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.</p>
Bilgi Kartı	<p> HİMM... İLGİNÇ</p> <p>Yunuslar Birbirlerine "Adlarıyla" Sesleniyor</p> <p>“Yunuslar su altında, çok uzak mesafelerde bile bir-biriyle iletişim kurabiliyor. Bunu çıkardıkları birtakım seslerle yapıyorlar. Bilim insanları, yaptıkları araştırmada bir yunusun diğer bir yunusa seslenirken onun sesini taklit ettiğini fark ediyor. Böylece sesi taklit edilen yunus, kendine seslendiğini anlıyor. Bu araştırmayı yürüten bilim insanları, yunusların birbirlerine bu şekilde seslenmesini tıpkı insanların birbirine adlarıyla seslenmesine benzetiyor.”</p> <p><i>Alp Akoğlu, Bilim Çocuk Dergisi, s. 5</i></p>
Fotoğraf	<p></p> <p><i>Görsel 1. 8: Nasrettin Hoca Heykeli, Konya</i></p>

<p>Grafik</p>	<p style="text-align: center;">Türkiye'de Okullaşma Oranı</p> <table border="1"><thead><tr><th>Okul Türü</th><th>Erkek (%)</th><th>Kadın (%)</th></tr></thead><tbody><tr><td>İlkokul</td><td>~95</td><td>~93</td></tr><tr><td>Ortaokul</td><td>~0</td><td>~0</td></tr><tr><td>Lise</td><td>~0</td><td>~0</td></tr><tr><td>Yüksekokul</td><td>~0</td><td>~0</td></tr></tbody></table>	Okul Türü	Erkek (%)	Kadın (%)	İlkokul	~95	~93	Ortaokul	~0	~0	Lise	~0	~0	Yüksekokul	~0	~0
Okul Türü	Erkek (%)	Kadın (%)														
İlkokul	~95	~93														
Ortaokul	~0	~0														
Lise	~0	~0														
Yüksekokul	~0	~0														
<p>Harita</p>	<p style="text-align: center;">XIV-XVI. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ SINIRLARI HARİTASI</p> <p style="text-align: right;">Görsel 2.43</p>															
<p>Karikatür</p>	<p style="text-align: center;">Görsel 1. 7: Karikatür</p>															

<p>Şema/Diyagram</p>																						
<p>Tarih Şeridi</p>																						
<p>Tablo</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Kitle İletişim Aracı (KİA)</th> <th>KİA Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?</th> <th>KİA'ya Günde Kaç Saat Ayırıyorsunuz?</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>KITAP-GAZETE-DERGI</td> <td>% 70,7</td> <td>1 saat 32 dakika</td> </tr> <tr> <td>GENEL AĞ</td> <td>% 60,8</td> <td>1 saat 48 dakika</td> </tr> <tr> <td>BİLGİSAYAR-TABLET</td> <td>% 48,6</td> <td>1 saat 34 dakika</td> </tr> <tr> <td>CEP TELEFONU</td> <td>% 45</td> <td>2 saat 39 dakika</td> </tr> <tr> <td>TELEVİZYON</td> <td>% 40,5</td> <td>1 saat 55 dakika</td> </tr> <tr> <td>RADYO</td> <td>% 12,3</td> <td>58 dakika</td> </tr> </tbody> </table>	Kitle İletişim Aracı (KİA)	KİA Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?	KİA'ya Günde Kaç Saat Ayırıyorsunuz?	KITAP-GAZETE-DERGI	% 70,7	1 saat 32 dakika	GENEL AĞ	% 60,8	1 saat 48 dakika	BİLGİSAYAR-TABLET	% 48,6	1 saat 34 dakika	CEP TELEFONU	% 45	2 saat 39 dakika	TELEVİZYON	% 40,5	1 saat 55 dakika	RADYO	% 12,3	58 dakika
Kitle İletişim Aracı (KİA)	KİA Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?	KİA'ya Günde Kaç Saat Ayırıyorsunuz?																				
KITAP-GAZETE-DERGI	% 70,7	1 saat 32 dakika																				
GENEL AĞ	% 60,8	1 saat 48 dakika																				
BİLGİSAYAR-TABLET	% 48,6	1 saat 34 dakika																				
CEP TELEFONU	% 45	2 saat 39 dakika																				
TELEVİZYON	% 40,5	1 saat 55 dakika																				
RADYO	% 12,3	58 dakika																				
<p>Çoklu Mod</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Afyonkarahisar</th> <th>Adana</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Nüfus: 744.179</td> <td>Nüfus: 2.263.373</td> </tr> <tr> <td>Yüz ölçümü: 14.016</td> <td>Yüz ölçümü: 14.125 km</td> </tr> <tr> <td>Nüfus yoğunluğu: 52</td> <td>Nüfus yoğunluğu: 163</td> </tr> </tbody> </table>	Afyonkarahisar	Adana	Nüfus: 744.179	Nüfus: 2.263.373	Yüz ölçümü: 14.016	Yüz ölçümü: 14.125 km	Nüfus yoğunluğu: 52	Nüfus yoğunluğu: 163													
Afyonkarahisar	Adana																					
Nüfus: 744.179	Nüfus: 2.263.373																					
Yüz ölçümü: 14.016	Yüz ölçümü: 14.125 km																					
Nüfus yoğunluğu: 52	Nüfus yoğunluğu: 163																					
	<p>KRİTER AÇIKLAMASI: Ders kitaplarında kullanılan modları anlamlandırmayı sağlayan betimsel özelliklerin mod üzerinde ne derece belirgin, açık ve net olduğunu inceleyen kriterdir (Demiralp, 2022). Bu kriter modların üzerinde gösterilen kısımların ne derece anlaşılır olduğunu incelemektedir (Demircan ve Demirdöğen, 2019; Kapıcı, 2014). Ayrıca modlar üzerinde isimlendirmeler ya da etiketlendirmeler yapılmış mı yapıldıysa ne derece belirgin olmuş bu da incelenmektedir.</p>																					

<p>Açık</p>	 <p>Görsel 2. 6: Osmanlı Evi (Temsilî)</p>
<p>Örtük</p>	
<p>Belirsiz</p>	
<p>Tamamen ilişkili ve bağlantılı</p>	 <p>Görsel 2. 43</p>

Tamamen ilişkili ve bağlantısız	
Kısmen ilişkili ve bağlantılı	
Kısmen ilişkili ve bağlantısız	
Bağlantı yeterli	
Bağlantı yetersiz	
Bağlantı yok	

